

RECENSIONER

Sten Rentzhog: *Friluftsmuseerna. En skandinavisk idé som erövrar världen*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 528 s., ill. ISBN 978-91-7331-070-0.

Sten Rentzhog har skrivit en omfattande bok om friluftsmuseernas historia. Han startar med 1890-talets Skansen och tar därifrån läsaren med på en över 500 sidor lång odysse genom ett 1900-talslandskap ur vars mylla liknande institutioner tagit gestalt. Det blir en resa genom de nordiska länderna, Nordeuropa, Östeuropa och vidare ut i världen. Målet är här och nu med slutfrågan om det finns någon framtid för friluftsmuseerna. Ser det ljus ut?

Tonen är genomgående optimistisk – ”jag hoppas att den upptäcksglädje jag har känt ska smitta av sig på läsarna”, skriver författaren redan i förordet. Rentzhog tycker verkligen om friluftsmuseer och hans skildring är därför inte det minsta besk. Tecknen har skrivits med glädje och lust. Varför har han då inte använt sig av många fler illustrationer för att ytterligare göra dansen gladare och kanske mer inbjudande? Varför är den akademiska berättelsen så bildfattig?

Aldrig tidigare har friluftsmuseernas historia blivit så ambitiöst återberättad som här; författaren är initierad och tveklöst väldigt kunnig inom sitt område. Måhända är han partisk, då han ägnat många år av sitt yrkesverksamma liv åt museiarbete och bl.a. varit chef för Jamtli. Det faktaspäckade innehållet är bitvis väl tillrättat och museibesöken allt för perfekta. Rentzhog verkar ha formulerat svaren på frågorna redan innan han satte sig ned och grävde i arkiven och gjorde sina resor ut i världen. Emellanåt saknar jag besökaren som bjuder motstånd och grymtar missbelåtet. Allt tycks nu så friktionsfritt.

En tidning i Lund lät nyligen en högstadiesflicka gå runt på Kulturens friluftsområde en eftermiddag och efteråt fick hon frågan vad hon tyckte? Svaret var obarmhärtigt: ”De tar 50 kronor i inträde! Om jag ska komma tillbaka nån gång så får de allt betala mig 50 spänn.”

Så kan det ju faktiskt vara, alla känner sig inte tillfreds

på ett friluftsmuseum, saker och ting är oklara, skyltar luddigt skrivna och historierna ack så långtråkiga hur mycket pengar som än satsats på levandegörande och rollspel. Nu känns boken som att läsa ett partiprogram – allt låter bra. Önskvärt hade varit en beskrivning av den lätt förvirrande känslan som präglar många museimiljöer. Och vad är det egentligen som attraherar besökarna? Museiverksamhet är en dialog mellan säljare och kunder.

Skansen är moderskeppet och Artur Hazelius pionjären som drar upp riktlinjer för hur man samlar saker, byggnader och djur samt ordnar upp samlingen så att lockelsen att komma och titta blir stark. Boken berättar om visioner och idéer som föds och tar gestalt, om vikten av personligt engagemang och mod att våga kämpa på trots låga odds. ”Hazelius var en känslomänniska”, skriver författaren och berättar vidare hur Skansens grundare medvetet gick på kurs mot rådande museipedagogik som var mer inriktad mot fostran och förnuft genom att vara betydligt mer lekfull i sin hantering av kulturarvet. Syftet var att locka den breda massan, folket, att ta emot med öppna armar.

Leken kunde inte fortgå för evigt, vetenskap och allvar pockade på uppmärksamhet när den oundvikliga institutionaliseringen slog till och ordning måste sättas. De första friluftsmuseerna utsattes för kritik därför att de valde att *leka* med historien. Statister i folkdräkt mötte besökarna och i stugorna satt vaxdockor som likstelt gestaltade svunna göromål. Sinnlighet till överdrift ansåg dåtidens goda smak, som längtade efter detaljkunskap och fakta. Författaren beklagar denna övergång till allvar och pekpinna, som han menar var avtändande och bidrog till sjunkande besökssiffror. Det är först mot slutet av 1900-talet som lekfullheten återkommer och friluftsmuseerna tillåts bli platser för maskerad och teater. Tvisten har dock inte lagt sig om vad museerna ska erbjuda besökarna – underhållning eller undervisning?

Även om lekluften var pådrivande i början var inte den ideologiska grunden bakom friluftsmuseerna bara på skoj. Drivkraften att levandegöra historien genom att

återskapa försvinnande miljöer, seder och bruk hämtas ur en protest mot den moderna tiden – ett slags missnöje mot industrialismens likriktade massproduktion. Friluftsmuseerna var äkta vara, ett återupprättande av traditioner som fallit i glömska och en påminnelse om vikten att vårda sina rötter. Den moderna tidens vilshenhet kurerades med ett teatraliskt tillbakaväandande till hembygden.

Rentzhog tycks ha åsikten att detta fortfarande är en viktig arbetsuppgift för museiparkerna. Han skriver:

om man vill att ungdomen ska stanna eller återvända till hemorten räcker det inte med utbildning och försörjningsmöjligheter. Minst lika betydelsefullt är att de tidigt får starka emotionella band till sitt land eller sin hembygd. Här har museerna en uppgift.

Liknande påståenden och värderingar återkommer i boken och det är något i detta förnumstiga resonemang som både förvånar och irriterar. Författaren menar att friluftsmuseernas främsta uppgift fortfarande är att fungera som medicin mot modernitetens faror och försläppning. Här ska traditioner vårdas, barn få lära sig att anstränga sig, romantiken flöda, familjeband stärkas och gammal kunskap hållas vid liv. Friluftsmuseerna beskrivs som reservat som gör världen begriplig i en tid som är förvirrande och normupplösande. Detta låter som flykt, inte vidare hoppfullt och framtidsinriktat. Mer som att stoppa huvudet i sanden och blunda för den verklighet vi lever i här och nu. Så ska det väl inte vara?

Friluftsmuseerna – en skandinavisk idé erövrar världen är en bok om hantering av kulturhistoria, att flytta och stängsla in det förflutna. En dröm om att backa tiden. Boken är välskriven, intresseväckande och det är en tidigare oskriven berättelse som läsaren får återgiven. Mest fascinerar människorna som har en nästan sjuklig besatthet av att genomföra orimliga flyttningar av hus och iscensättning av miljöer. Trots ekonomiska högriskprojekt lyckades de konkretisera sina visioner. Som en löpeld spreds friluftstanken över världen. Man undrar, varför denna besatthet? Bokens svaghet är författarens eget subjektiva tyckande och tänkande. Normalt sett kan detta vara av godo, men här blir det ett störmoment om man inte är av samma åsikt. I en sådan här omfattande bok, som har ett högt bestående framtida värde, kunde man ha önskat ett försiktigare framträdande från skribenten.

Hur slutar det då? Presensformen i bokens titel, *erövrar*, pekar mot fortsatt etablering och framgång.

Sten Rentzhog är optimistisk, fritt nytänkande kommer att göra museerna till attraktiva besöksmål. Med rätt chefer och goda medarbetare blir ”2000-talet friluftsmuseernas århundrade”. Man undrar? Kanske kommer intresset för resor bakåt i tiden att avta? Kanske blir det andra aktörer som tar över historieberättandet? Kanske kommer friluftsmuseer att lämnas vind för våg och blir kulisser som överges och sakta men säkert sjunker ned i myllan. Det kan bli vackra ruinlandskap, fascinerande spår av en svunnen kulturgärning. En påhittad historia.

Niklas Ingmarsson, Lund

Margareta Strömbom: *Bålastugan. Bexellska ryggåstugan, föregångare till friluftsmuseet Skansen i Stockholm. Ett unikt svenskt kulturarv*. Cal-förlaget, Varberg 2007. 259 s., ill. ISBN 978-91-973990-5-1.

Trettondagen 1996 skrev jag till Margareta Strömbom och tackade för hennes bok om ”Bexells talande stenar” och fortsatte: ”Din bok aktualiserar naturligtvis den gamla tanken på boken om Bålastugan. Genom den nu utgivna visar Du ju Din fulla kompetens att själv skriva den.” Om dessa rader betydde något vet jag inte, men jag gläder mig åt att boken om *Bålastugan* nu föreligger, skriven av just Margareta Strömbom, sentida ättling till Alfred Bexell, som en gång – före Hazelius – förverkligade friluftsmuseitanken genom att rädda stugan. Bexell var inte vilken godsägare som helst. Hans sjudande verksamhetslust omfattade även bevarandet av vad vi idag kallar ett kulturarv i form av människors hus och hem.

Författaren har gått grundligt till väga. Hon har in i detalj beskrivit stugan och dess inventarier under olika tidsskikt och i arkivalier av olika slag grävt fram allt vad som stått att finna om den och dess motsvarigheter. Men bäst av allt: hon har låtit oss bli bekanta med de förutvarande ägarna under fyra generationer och låtit oss ta del av deras tankar och omsorger om stugan.

Ofta tänker vi oss att det är husen som förankrar oss vid vår ursprungsmiljö, men liksom människor kan byggnader byta plats. Själva byggnadstekniken med knuttimrad stuga och härbärgshus i skiftesverk var särskilt ägnad att lätt sättas upp, tagas ner, och återuppsättas på annan plats, kort sagt att följa människorna. Bålastugan har varit med om fyra sådana omflyttningar men är alljämt intakt. Vad som ändrats är dess omgivning,